

Perczel Mór emléke Bonyhádon

Bonyhád mezőváros történetében az 1870-dik esztendőhöz két esemény kapcsolódik: ebben az évben helyezték ide a Tolna-Baranya-Somogyi Evangélikus Egyházmegye sárszentlőrinci algnáziumát. E döntésben jelentős szerepe volt Borbély József helyi esperesnek, Bonyhád köztisztviselőként álló lelkészének, aki a reformkori eszmék terjesztésében az 1848-as forradalom helyi irányításában szerzett érdemeket. Meghitt barátság fűzte őt a nála húsz évvel fiatalabb Perczel Mórhoz. A másik esemény az, hogy Perczel Mór véglegesen hazatért szülőföldjére, Bonyhádra. A reformkor radikális politikusa, az 1848-as forradalom „izgatott lelkű láttnoka”, a szabadságharc honvédő tábornoka, majd tizennyolc évén át a száműzetés szenvedő áldozata 1870-ben végleg visszavonult a közéleti szereplésből, miután csalódott a kiegyezés korának politizálásában. A világ zajától elzárkózva, a bonyhádi családi kúria kis kerti lakásában merengett az átélt nagy idők eseményein. Viaskodott a megmásíthatatlan múlttal, gondolatban vitatkozott az ország sorsát irányító vezetőkkel, és mérlegelte – olykor túlértékelve – saját szerepét, felelősségét:

Nagy harcunk szentséges ügyét szűgyenbe keverték.

Negyvennyolcban a népet mi felemeltük az úrhoz,

És jogban, becsületben lőn mindenki egyenlő.

.....
És ha beismerik éltem nagyszerű szent hivatását:

Hunnia úgy nem esik, sohasem jut vészbe, hinárba – írta öregkori 567 soros hexameteres költeményében. Ezt olyan művészi alkotásnak szánta, „amelyhez hasonlót sem államférfi, sem tábornok nem irt e honban”.

Perczel hűséges felesége halála után, 1877-től még zárkózottabbá vált. Borongásából csak a hozzá bemerészkedő unokái zökkentették ki, amikor is meséltették a „nagy időkről”. A bonyhádiak részéről is tapasztalt érdeklődést, rokonszenvennyilvánítást személye iránt.

A helybeli gimnázium évkönyveinek sárguló lapjai szerint 1877-ben az intézmény „Marhauser Inre tanár indítványára az iskolai telekhez tartozó hátsó kertnek befásítását határozta el. Kérő szóval fordultunk többek felé, de kérésünknek csak a Perczel család körében lett fogadtatja. A Perczel család különféle bokrozatokat ajándékozott. A következő évben Perczel Mór tábornok és Perczel Miklós 600 db csemetét adtak.” A diákok és a bonyhádi földművesek köz munkáját igénybe véve „ily fáradtsággal létesítették az intézet mellett elterülő szép kertet”. Ez az árnyas liget sok-sok diák emlékezetében hagyott nyomot. Illyés Gyula például, „ki egykoron idáig rohant világgá”, versben örökítette meg a látványt: „Van egy-két hárs is még a fák között... Illatjuk báránnyelőlöként lebeg, száll ide-oda az éjben felettem”.

Az agg tábornok ritkán sétálgatott Bonyhád utcáin. Az 1880-as évek közepe táján a megszokottnál nagyobb tisztelettel és barátsággal köszöntötték, ugyanis sokan elolvasták a *Közlemények Perczel Mór tábornok irataiból* című kiadványt, amelyet a szerző a saját költségén Fein Mór bonyhádi nyomdájában adott ki 1883-ban. Ebből a helybeliek közelebről megismerhették a reformkori politikust, a szabadságharcost, és fokozódó büszkeséggel tekintettek fel városuk szülőföldre.

Perczel Mór azon kevesek közé tartozott, akik megérhették a '48-as forradalom ötvenedik évfordulóját. A magyar országgyűlés 1891-ben ugyan nemzeti ünneppé és munkaszüneti nappá nyilvánította április 11-dikét, a 48-as törvények szentesítésének a napját, az ország közvéleménye azonban soha nem tekintette ezt a napot nemzeti ünnepnek, sőt, ellensúlyozására országos mozgalom bontakozott ki. Társadalmi egyesületek, kaszinók, iparoskörök, olvasóegyletek, dalárdák, iskolai önképzőkörök tüntetőleg március 15-ről emlékeztek

meg, különösen 1898-ban, a félévszázados évfordulón. A bonyhádi ünnepélyt Forberger László gimnáziumi tanár rendezte. A szavalatokkal, előképpel és énekkari számokkal színesített gyűlésen az ünnepi beszédet Gyalog István gimnáziumi igazgató, a kaszinó elnöke tartotta. A virágdíszes összejövetel díszvendégének meghívták a 87 éves Perczel Mórt, az élő tanút. Megjelenése meghatóvá és felemelővé varázsolta a hazafias megemlékezést.

*

Perczel Mórt 1899 tavaszán enyhe agyvérzés érte. Az elernyedtet és gyöngö testet további kisebb szélütések gyengítették, végül május 23-án egy újabb agyvérzés végzett vele. A bonyhádi Kálvárián a családi sírba temették a felesége mellé. Koporsójánál a Völgység falvainak küldöttsége és Bonyhád apraja-nagyja köszönt el tőle, bár *„végtisztességem senki sem mondott egyetlen búcsúztató szót sem, sem politikai elvtársai, sem honvéd bajtársai. Perczel Mórhoz az a néma gyászbeszéd illett, amit a végtisztességben kapott”* – írta a Nép Zászlója című újság.

A tábornok hírnevét és jelentőségét bizonyítja az, hogy eltávozásakor száztíz újságcikk foglalkozott a pályafutásával. A legrangosabb európai lapok is meglepő terjedelemmel idézték fel az *„eine interessante Persönlichkeit”* (= érdekes egyéniség) alakját. Nekrológot közölt az angliai The Times, a Daily Mail, The Daily News, a francia Temps, a Paris, a svájci Berner Tageblatt, a német Deutsche Zeitung, a Münchener Allgemeine Zeitung, a Kölnische Zeitung, a cseh Bohemia, a Prager Tageblatt, a Tagesbote, az osztrák Illustrierter Wiener Tageblatt, Tageswehr, Grazer Tagespost, továbbá sziléziai, romániai újságok és a szentpétervári Petersburger Herold. Több hazai lap cikksorozatban foglalkozott Perczel Mór pályafutásával, elsősorban az 1848–49-ben vállalt küldetésével (Vasárnapi Újság, Egyetértés, Nép Zászlója, Neues Pester Journal, Magyar Újság, Pesti Napló, Magyar Polgár, Népjog, Pesti Hírlap, Nemzet, Budapesti Hírlap, Pester Lloyd, Reggeli Újság, Nagyváradai Napló stb.). A történetírók és a cikkszerkesztők egyöntetű véleménye szerint Perczel Mór halála *„egész Magyarországon sokezer szívet bánattal töltött el”*. A *„szubjektív és szimpatikus személyiséget”* az írók nézőpontjuk szerint jellemezték, hozzátéve azt, hogy *„a történetírásnak mindig gondja van az olyan személyiségekkel, akiket nem lehet beskatulyázni”*. A nekrológok tárgyilagosságra való törekvését néhány kiragadott megállapítás érzékelteti:

– *„Pályafutása eltér a reformkor nagy politikusaitól, eltér a tábornokok és vezetőtiszték sorsától. Ő az egyetlen, aki politikus is, katona is volt egyszerre”;*

– *„Az országgyűlésben elsőként kötötte fel a kardot, s elment sereget toborozni”;*

– *„Hevenyészett katona, de lánglelkű”;*

– *„Gerilla-csatározásra teremtette őt a gondviselés”;*

– *„Minden tábornok képzetlenebb katona volt, mint ő, de többször egyikük sem ütközött, több csatát egyikük sem nyert. Igaz, hogy vesztett is csatákat”;*

– *„Híres, olykor hírhedt volt abban, hogy a parancsokat egyszerűen nem hajtotta végre, ha azok ellentétesek voltak politikai szemléletétől”;*

– *„Valahányszor elfordult tőle a szerencse, mindannyiszor megfosztották seregétől, de ő csakhamar újabb csapatokat toborzott össze magának”;*

– *„Honlokáról tépdeste a babért. Lehet, hogy tépte, – de maradt elég! A hervadhatatlanok mind megmaradtak”;*

– *„A legnemesebb magyar hazafit zárja minden hű magyar a szívébe”*

*

Az elmúlt száz évben Bonyhád tisztelettel ápolta Perczel Mór emlékét, nem felejtve el azt sem, hogy Bonyhád hírneve elsősorban a Perczelek által vált országserte ismertté.

A Perczel-kultusz kialakításában évtizedeken át élen járt a gimnázium. A Petőfi Sándor Önképzőkör már akkor díszgyűlésen emlékezett meg a márciusi forradalomról, amikor március 15-dike még nem volt nemzeti ünnep. Nyolcvan évig, 1928-ig kellett várni arra, hogy Magyarországon végre nemzeti ünnepé és iskolai szünnappá nyilvánítsák e jeles évfordulót. Ebben az évben az önképzőkör nyilvános díszgyűlésén a város közönsége zsúfolásig megtöltötte a gimnázium tornacsarnokát. A diákság a tiszteletadást és a megemlékezést tovább bővítette azzal, hogy 1928. október 6-dikán – hagyományt teremtő szándékkal – először

vonult ki a Kálváriára Perczel Mór sírjához, ugyanis Haynau 1851-ben a száműzetésben élő tábornokot Pest-Budán jelképesen (in effigie) kivégeztette.

*

A radikális reformpolitikus és honvédő katona emlékének megörökítéséhez hozzájárult Bonyhád vezetősége is. A Nagyközség Képviselőtestülete a tábornok születésének 95. évfordulója alkalmából már 1906-ban *Perczel Mór utcának* keresztelte át a központból délre vezető Fő utcát, ahol a család több kúriája áll. A századik születésnapra a szoboravatás gondolata is napirendre került. 1910–11-ben a *Bonyhád és Vidéke* című hetilap több cikkben szorgalmazta a megoldást. A végrehajtást azonban pénzügyi okok miatt el kellett halasztani. Semmivel sem volt kedvezőbb a pénzügyi helyzet a nagy gazdasági világválság éveiben, de a vezetőség erkölcsi kötelezettségét már nem halasztotta tovább. 1933. november 12-én – a helybeli alkotók jóvoltából – A HAZÁÉRT feliratú Perczel Mór emlékművet felavatták a katolikus templom bejárata közelében. A díszkő alapzatot Márcz Konrád gimnáziumi rajztanár tervezte, a tábornokról készült bronz domborművet Merész Károly képzőművész alkotta, a manuális munkálatokat a bonyhádi kőfaragók végezték el. Az avató ünnepélyt kegyeleti staféta zárta. Az új emlékműtől Perczel Mór kálváriai sírjái 4 x 200 méteres váltófutásban a bonyhádi sportegyesületek atlétái vettek részt. Legelsőként a győztes gimnazisták (Bándy Miklós, Kaspari János, Szarvassy István, Vágó László) helyezték a babékoszorút a sírra. Az aradi vértanúk napján a kegyeleti stafétafutás tradíciója mindaddig élt, amíg a Fő teret a Perczel-emlékmű díszítette.

A '48-as forradalom centenáriuma országsszerte népmozgalommá fokozódott. 1948. március 15-dikén, az először (!) általános munkaszünetű elrendelt nemzeti ünnepnapon Bonyhádon tömeggyűlést toboroztak a Fő téren; májusban pedig a gimnázium előkertjében felavatták Kossuth és Petőfi mellszobrát (Horváth Olivér alkotásait). Hazafias lelkesedés kísérte a hetekig tartó országos rendezvényeket és versenyeket. Ezeket a pártállam aztán tudatosan elcsendesítette az iskolák államosításával, s a két munkáspárt egyesítését követően a proletárdiktatúra nyílt bejelentésével. November 11–12-én irodalomtanárok és helytörténészek közreműködésével még megrendezték az Országos Perczel Napokat, sőt 1950-ben Vörösmarty-emléktáblát avattak a Bonyhád-börzsönyi Perczel kúria – ekkor már Dózsa Népe Termelőszövetkezet épülete – falán. Ezt követően azonban március 15-ét itt is szürke hétköznapná degradálták.

*

A Fő téri Perczel emlékmű lebontásának indító oka összefügg az 1956 októberi forradalmi napokkal. A HAZÁÉRT feliratú szobornál október 25-én délután a gimnazisták egy csoportja a Nemzeti Bank helyi fiókjának tisztviselőivel és a csatlakozó járőrelőkkel együtt tüntetett. Másnap (pénteken) délelőtt 11 órakor a gimnázium diákjai és tanárai szervezett rendben, a *Néppel tízön vizen át* feliratú iskolazászlóval felvonultak a Perczel szoborhoz. Petőfi Sándor *Nemzeti dalának* elhangzása után némán tisztelegtek A HAZÁÉRT életüket áldozó szabadságharcosok emlékének.

Miután Perczel Mór szobra 1956 októberében a szabadságvágy helyi példaképeként szerepelt, a visszarendezéssel együtt járó tisztogatás – „a múltat végképp eltörölni” igyekezvén – a domborművet eltüntette. Az ürügy az volt, hogy a Fő (volt Sztálin) teret közlekedési szempontból átrendezik és felújítják. Az 1960-as évek elején a Községi Tanács a Perczel emlékmű természköveit széthordatta, a tábornokot ábrázoló domborművet a községháza pinceraktárába süllyesztette. (Megjegyzendő, hogy a dombormű volt helye mind a mai napig a közlekedéstől elzárt terület!)

A Perczel-kultusz ápolását az 1950-es évek közepétől átvette a Közgazdasági Technikum, amely a gimnázium kereskedelmi tagozatából 1948-tól önálló állami szakközépiskolává fejlődött. Az új intézmény 1953 novemberében felvette Perczel Mór nevét, iskolazászlót avatott, a tábornok születésnapját *iskolánappá* nyilvánította. A következő években Palkó József festőművész két nagyméretű olajképben megörökítette Perczel Mórt és az ozorai csatát. 1955-ben az állami leánykollégiummá alakított Perczel kúria falán emléktáblát avattak: „*E házban született és dolgozott a haza javára Perczel Mór tábornok. Emlékét kegyelettel őrzi az állami Perczel Mór Közgazdasági Technikum testülete és ifjúsága*”. A névadó 150. születésnapján, 1961-ben az iskola

zsibongójában felállították Perczel Mór mellsobrát, Bertalan Sándor alkotását. 1963-ban az iskola kiadásában a névadóról megjelent a *Perczel Mór élete és munkássága* című kötet.

Az 1960-as évek végén a város középpontjában elkészült a szakközépiskola kétemeletes új épülete. Az előtérben kapott helyet a régi épületből áttelepített Perczel mellszobor, majd az 1970-es évek közepén a községháza pincéjéből „előbányászták” az ott porosodó Perczel bronzdomborművet, és azt a lépcsőház falán helyezték el. 1979-ben Bonyhád Város Tanácsa köztéri szobrot állíttatott fel az iskola előtti parkban, s felavatta Perczel Mór mellsobrát, Szabó György művét.

Bonyhád várossá nyilvánításának tizedik évfordulóján, 1987-ben megnyílt a Völgységi Múzeum. Legdíszesebb kiállítóterme értékes relikviákat mutat be a Perczel családról, Vörösmarty Mihályról és Perczel Mórról. Jelenleg, a forradalom 150. évfordulója alkalmából *Perczel Mór és katonái* címmel kiállítás látható, továbbá a Múzeumi Füzetek sorozatában megjelent az idős tábornok hexameteres költeménye, *Az idő és a lélek*.

A rendszerváltoztatás ismét a nemzeti ünnep rangjára emelte március tizenötödikét, általános munkaszünettel. Azóta a Polgármesteri Hivatal a városi ünnepélyre minden évben meghívja Perczel Mór leszármazottjait, akik szívesen hazalátogatnak Bonyhád hívó szavára. A tábornok szellemét idézi az 1993-ban alapított *Perczel díj*, amellyel a városért kiemelkedően tevékenykedők munkásságát jutalmazzák. Eddig hét személy részesült e kitüntetésben.

Kisebb hullámzásokkal immár egy évszázadon át folyamatos Bonyhádon a Perczel-kultusz ápolása. A tiszteletet kifejezik Lampérth Géza költőnek 1899-ben írt, ma is érvényes sorai:

*A bonyhádi néma sírra
Hű emlékezés borul.
Lelked – ez a fényes szikra –
Fölöttünk ég, el nem tűnve,
S világot gyújt a szívünkbe,
Ha egünk elkomorul.*

Kolta László

Szakirodalom: *Kolta László: Perczel Mór élete és munkássága* (Bonyhád, 1963); *Puskás Attila: Perczel Mór Európa és az ország szemében* (Művelődés c. folyóirat, Szekszárd 1968/dec. sz.); *Solyvár Imre: Perczel Mór, a közigazdász – közigazdasági tanítói, iskolái.* (In: Évkönyv a bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára – Bonyhád, 1995); *Perczel Mór: Az idő és a lélek* (Bonyhád, 1998).

Bunyaszekszárd – egy kirajzás története

„Békesség és az Úrnak kegyelme az olvasóval! Ezen helvét hitvallású egyházacskának tagjai az 1866-k évnek tavaszán költöztek ide ezen mostani lakóhelyükre, legnagyobb részét Tolna vármegyének Szedres, Medina, Kajdacs, Kölesd, Fadd, Szentlőrinc és Uzd helységeiből.”

E sorokkal kezdi Szívós Béla református lelkész egy furcsanevű falucska anyakönyvét 1870-ben. A Szekszárdtól 400 km-re, Krassó-Szörény megyében alapított Bunyaszekszárd a Maros és a Bega folyók közötti hegytetőn eresztett gyökeret 1866-ban. Történetének megismerését alig segíti írásos dokumentum. Első nyomként meg kellett elégedni a Tolna Megyei Levéltár egy árvaszéki iratával, amelyből kiderült, hogy Bunyaszekszárd falu egyik özvegyen maradt lakója 1871-ben visszatért Tolna megyébe.¹

A krónika hitelességéhez tisztázni kell néhány ránk hagyott tévedést, melyekben a szakirodalom is vétkes.

¹ Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára: Árvaszéki iratok 1876. Augusztus 27; Az özvegyen maradt Őri Istvánné sz. Varga Anna 1871-ig élt Bunyaszekszárdon, majd kiskorú István fiával Faddra költözik és férjhez megy Szabó Mihály helyi lakoshoz.